

Croatia XIX (1988) — 29 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Andelko Novaković

**SUVREMENO HRVATSKO PJSNIŠTVO —
SPECIFIČNO I SLOJEVITO SUSRETIŠTE**
(prijedlog (i) za drukčije čitanje)

UDK 886.2-1

Usporedbe ključnih iskaza u ostvarajima hrvatskih pjesnika — J. Pupačića, I. G. Kovačića, A. B. Šimića, J. Kaštelana, A. Stamaća i dr. — pokazuje da su oni međusobno isprepleteni te povezani s ukupnim hrvatskim, trodijalekatskim pjesničkim korpusom od Bašćanske ploče, Gundulića, Šenoe, Matoša, Ujevića do suvremenika. Otkrivanje i istraživanje takvih intertekstualnih sveza upućuje i na drukčije, cjelovitije čitanje hrvatskoga pjesništva.

Hrvatski (tragično preminuli) pjesnik Josip Pupačić (1928—1971), među inim, iznimno je cijenio upravo poetska ostvarenja i ljudska upozorenja Ivana Gorana Kovačića — trajno izazovna čovjeka-pjesnika, partizana ubijena sredinom srpnja 1943. godine. Obojicu je neodoljivo privlačila baš tema smrti, o čemu nedvojbeno svjedoče i njihovi uistinu vrsni, potresni i, zar ne, proročanski ornji. Naravno, to su već opća mjesta naše suvremenosti ali i povijesti suvremene hrvatske književnosti.

Međutim, ako bismo naslovljenoj tenziji i naslućenoj uslojenosti pristupili (i) pomalo drukčije, dapače neopterećeno, i spontano, *iznutra*, odmah nam je zapaziti da su u Pupačićevoj ostavštini pronađene i dvije pjesme koje ukupnim zračenjem i značenjem izravno i nevarljivo progovaraju o autoru kao poglavito nezalutalu čitatelju te stoga i kreativnu baštiniku poetskih impulsa pret-hodećih mu i, na književnoestetskom planu, bliskih mu pjesničkih realiteta. To su pjesme *Moj grob* i *Preobraženja*. Pupačić je *Preobraženja* čak i posvetio Antunu Branku Šimiću, pjesniku za čije je ime i djelo i vezana, recimo to tako, jedna međufaza u razvoju njegova lirskoga rukopisa:

»Pjevaju naša tijela
Fosforni dimnjaci
Noć se s pijanim praskom ruši u tamne ponore
A mi
Oslobođeni vatrom
Budimo se
I nadrastamo u sebi svoju smrt«

Pjesma je napisana 1952, objavljena je postumno, i — žalost — gotovo u svakom stihu ispovijeda naknadnu istinu. No, ti stihovi u zavidnoj mjeri poštuju i pečate, poetiku pra-autora, Antuna Branka Šimića, bez čijih inicijacija i vrućica oni jednostavno i ne žele zboriti i (su)djelovati. Uostalom, otud dohodi i sam naslov — po Šimićevoj pjesmi *Moja preobraženja* odnosno zbirci *Preobraženja*. Također, ni Pupačićevu vrlo uspjelu pjesmu *Moj grob* uistinu i ni u kojem slučaju ne može se osvajati i posvajati izvan radijacije istoimene Goranove tragične vizije — objavljene u »Hrvatskoj reviji« već u prosincu 1937. godine!

Da ovakva i slična, duboka i domišljena te nadasve plodna i nadahnjujuća iskrišta i susretništa nisu ni slučajna ni jednoznačna, kao što ih trajno prati i kritički diskurs, dokaza je bezbroj, no ovo naše traganje, primjera radi, mogli bismo očito postaviti i u bliskom obzoru Pupačićeve *Posljednje večere*:

»Dã večera; ali zaslãdena sumnjama
I dovršena kruhom i vinom, ne još žučju i octom
Došli smo tek u Getsemani; pa bdijmo —
Slušajmo što nam odsudnije predstoji«

koju na susjednoj i, naravno, specifičnoj (različitoj) razini zavidno reflektira i potencira i jedna itekako istančana, opora, sudbonosna Goranova slutnja izrečena krajem 1939. godine: »Možda je ovo već Kalvarija, i onda nije daleko odrješenje. A moguće imade Kalvarija tek doći. Možda i nas neće minuti ona gorka čaša...«?

Kad piše fundamentalni esej *Pjesnici smrti* i pjesmu *Pjesnik smrti*, Goran u istom vremenu i trenju potpisuje i *Moj grob*. Najkraće rečeno: Fran Galović (poginuo 1914, u prvim danima rata) uistinu jest »pjesnik smrti« — što naknadni podnaslov dokazuje (u ciklusu *Četiri meštra*: Matoš, Galović, Domjanić, Krleža), ali — naglasimo — to neporecivo dokazuje i Goranovo nepomućeno, posve doživljeno i proživljeno opipavanje tajni i na valovima Galovićeve metaforike, poetike i sudbe što narečeni sonet (kao i preostala tri) nadahnuto uprisutnjuje, odgonetava i zrcali. Zato, i sudbini pjesničkoj u stopu i pjesmama komplementarno, u eseju *Pjesnici smrti* umah nam je zastati i još jednom zabilježiti, potcrtati te teške Goranove ključeve strepnje i opomene: »Tisuće i tisuće drvenih križeva leži na bezimenim livadama i brežuljcima...«, »Sjetimo se tih neznanih grobova...« (krajem 1940),... A *bezimen* i *neznan* je i *Moj grob*, grob Ivana Gorana Kovačića.

Ovo (i upravo ovakvo) čitanje, dodirivanje i susretanje nadalje, i neizostavno, nameće i zaključak kako je i što cjelovitiju recepciju i kompleksniju (kompetentniju) verifikaciju Pupačićeve *Posljednje večere*, uz već prepoznate silnice i smjernice, također nužno i uputno određivati i u kontekstu vlastita aktualiteta — čiji identifikatori ponajprije ističu npr. i Mihalićevu *Posljednju večeru* (i pjesmu i zbirku!), zatim istoimenu lirsku priču Drage Ivaniševića, ... — premda a priori valja uvažiti i startnu (dapače, vrlo zahtjevnu) činjenicu koja nas podsjeća i uvjerava da i Getsemani i Kalvarija, i »Posljednja večera«, i »kruh i vino« i »gorka čaša« jesu temeljni međaši i putokazi, uporišni realiteti i okna posve prepoznatljiva kulturno-povijesnog prostora i trajanja ispod zvijezda: *Molitva za koru kruha i zdjelu leće* (Ujević), *Komad kruha* (Ujević), Goranov esej *Umjetnik i kruh*, *Hljeb nasušni* (Šolc), *Kruh svagdanji* (Tadijanović), Mrkonjićeva ostvarenja, ... — ali čemu također prisposobljujemo i trajni Kaštelanov zanos i stav: »Bez kruha možda, bez slobode nikada!« (*Uspavanka*).

Naravno, Goranov *galovićevski* sonet *Pjesnik smrti* i njegovu čak ishodišnu višeznačnost može se dakle i potrebno je čitati i osvajati i u kontinuiranu kontekstu sličnih nadahnuća što ih opisuju i prizivaju npr. Ujevićev *Oproštaj* od Marulića napisan Marulićevim jezikom, Stamaćev *Matošev povratak* u kojemu bdiye i buri Matoševa riječ, itd., premda već u prvom dodiru zapažamo i to da završni polet Ujevićeva nadobudna odlaska, tj. *Oproštaja* — »gremo mi puntari« — jest i ključni motiv i sam naslov nove kre-

acije, pjesme Drage Ivaniševića, ali pjesme o tužnom povratku. A obje zvone u čakavštini i o čakavštini, kao što *Pjesnik smrti* susljedno posvećuje upravo kajkavski predložak i izraz. Ilustrirajući tek ovaj nepresušni tijek tronarječnog hrvatskog poetskog identiteta i neprevodljiva umrežavanja žive i konotativne riječi, u prigodi smo da neizbježni asocijativni poriv i poziv imenujemo barem na razini inicijalnih postaja: »U lipom jaziku, gdi ča slaje zvoni« (Ujević), »I ka' čujen slatki ča...« (Ivanišević), »I pustil sozo žuhko kudi KAJ« (Goran: *Puntar grabancijaš*), »To slatki KAJ je zagorskèga dvorca. / To ní KAJ kmeta, grabancijaša norca« (Goran: *Gospocka roka*, »'di se čuje / naša slatka / hrvatska rič« (Milena Lalli iz Molisea, Italija).

No, koliko god ove ilustracije/asocijacije bile očite i uvjerljive i, kao što već rekosmo, nedvojbene (naročito: jezično nedvojbene i izazovne), one nužno otvaraju i proigravaju i druga pitanja vezana uz sustvaralačka motiviranja i susretanja, drugovanja i čitanja, bdjenja posvećena neprekidnom vraćanju izvorima i novom otkrivanju i prevrednovanju prepoznatih vrijednosti. Pristup koji smo izabrali, nema dvojbe, nudi pregršt primjera tome u prilog, ali obzor u kojem narečeno nadahnjivanje omeđujemo bitno određuje i naš izbor — kojemu i jest glavna svrha da nam uvodnu tenziju i uslojenost prepozna i oslika u što širim (sinkronijskim i dijakronijskim, koliko prostor dopušta) krugovima književno-estetske zadanosti, reljefnosti i upitnosti: stoga će, na primjer, u točno izmjerljivu trenutku i Pupačić tražiti (i) Ujevića

»Ovdje gdje sam se dogodio
Gdje nema ničega
(Do igle drača u srcu
I plamena na rukama)«

i opata Držiha (*Bašćanska ploča!*) i hrvatsko tronarječno određite,

»Ali gdje su ta obzorja, krošnjo što vječito šumiš?
Priko ovijeh rijeka, prek bregov, tam do Dunaja
Az opat Držiha pisah se o ledine juže
Az opat Držiha
Az človek«

a isti će se Držiha na specifičan način udomiti i u Stamaćevoj pjesmi *E, moj Hölderline*, dok u *Suprotiva* Tonča Petrasova Marovića raz-otkrivamo i Marulića i Dimitrovića i *Svit se konča* (s kraja XIV. st.), a tu je naravno i začudni Kaštelanov *Konj u kamen urezan* koji nudi i skamenjenu tajnu sa stećka, ... Tako, eto, kao da dođosmo i do Maka Dizdara, do *Kamenog spavača*. A mogli smo krenuti i drukčije, jednako s pomnjom, i pouzdano: od *Svakidašnje jadicovke* Ujevićeve, koju već uočismo i u Pupačićevu primjeru (iako već Ivo Andrić 1912. u »Bosanskoj vili« i 1914. godine u »Hrvatskoj mladoj lirici« tvrdi: »O nitko ne zna,

kako je / teško biti sam i bolestan, / bez ikog svog»), pa sve do Kaštelanove nenadmašne *Jadikovke kamena* događa se, ostvaruje se, između ostalog, i stanoviti prijelaz iz opterećena i potrošiva svakodnevlja prema bliskim ali zaboravljenim (omalovaženim) predjelima nepremostiva ishodišta i poželjna stanja arhetipske, nenarušene tajnosti i trajnosti, čistoće i mudrosti. Kamen, i kao ogledalo i ruko-pis vječnosti i svod svakoga groba, uporno i nezaustavljivo nudi svoju postojanost, čvrstoću i mirnoću — suprotstavljajući se tako (uvijek slojevito i polivalentno) i reificiranoj, užurbanoj prezentaciji čovjeka/svijeta i navali šume jahača kratka daha i još tanjeg pamćenja (Ujević: *Žedan kamen na studentu*, Kaštelan: *San u kamenu*, Vesna Parun: *Mati čovjekova*, Milićević: *Pjesma kamena*, itsl.).

Ali, nedvojbeno je također, podsjetimo se još jednom: *Moj grob* u svojoj naslućenoj poruci i izuzetnoj recepciji upravo pretpostavlja *Preobraženje*, život u novoj (pa i literarnoj) stvarnosti oslobođenoj od »prepoznatljive« patnje, bola i prolaznosti, jer lirsko čudo iliti izuzetno začudni lirski pravorijek pod naslovom *Moj grob* u Goranovu te zato i u Pupačićevu slučaju nudi i osmišljava i elemente trajnog, panhistorijskog, neizbrisiva zapisa urezana u kamen vremena, u godine opstanka — unatoč mijenama i usprkos zlu i nesrećama: »Ne zaboravi / da pod zvijezdama ništa ne umire.« (Kaštelan: *Uspavanka vremena*). Zato će pjesme i slutnje mnogih, ali i Goranova i Pupačićeva vizija i vlastitom rukom opjevana sudbina, neprekidno nadahnjivati, provocirati i izazivati generacije znanstvenika, istraživača, suputnika zatečenih pred dokazima tužna, tragična, istinita, neodoljiva i neodgonetljiva čovjekova prava na kreativni čin koji posvećuje i nadržasta biologiju habitusa i metaforični rukopis »stope na stazi« — do temeljna, itekako bolna Kaštelanova vapaja: »I ti, ruko koja dižeš dlijeto, ne budi me«!

Drugim riječima: očito, a retrospektivno i provjerljivo, uočeni i već usudni grob (*Moj grob*) viđen u pjesmi i pjesmom preobražen neizostavno postaje zavjetni, nepotkupljivi dokument povijesti, dakle uvijek novi i drukčiji *Kameni spavač*, upitni i postojani stećak, još jedna biblijska (iskustvena, životna, znakovita) parabola, Marulićev vjerni drug, baštinik *Bašćanske ploče*, suautor *Knjige* (u ovom slučaju ponajprije hrvatske), kao što se (vidjeli smo) posljedično, tj. ravnopravno naznačenim pjesmotvorima/međašima i vraćamo, uvijek i ponovno začuđeni i zapisanom istinom omjereni: a vraćamo im se i kao nepresušnim predlošcima i kao podatnu kvascu osobito za nove stvaralačke poticaje, stihom ovjekovječene mogućnosti pribivanja u prostoru tajne, historizacije vječnosti. Tim slijedom hodeći i narastajući (i u nama i u drugima) i Goran i njegovo reprezentativno (i srcoliko) stihovlje postaju nazivnikom premnogih poetskih zebnji, trenja i ostvarenja,

kao što, zar ne, naknadno i Pupačić polučuje neke slične atribute (navedimo barem dva karakteristična primjera, dvije od mnogih njemu posvećenih pjesama: Ivaniševićev, za Pupačićeva života objavljeni *Otok*, jer na otoku se završna Pupačićeva tragedija i događa, u vatri, i Stamačevu *Seh duš dan* — koja izravno i hotimice priziva i časti i istoimenu Nazorovu tužaljku; uz ne baš nevažnu napomenu: svoj prvi javni nastup Pupačić potpisuje kao član literarne sekcije studenata »Goran Kovačić« i pritom kazuje, uz »Razgovor«, i pjesmu *Na odru pjesniku* — posvećenu tom istom Vladimiru Nazoru).

Zaključimo: »Otkrivajući Kranjčevića i Matoš i Ujević dodiruju sebe samoga pa bi taj složeni odnos trebalo pročitati iz cjeline njihova djela.« Ako je to istina, a ona to nedvojbeno jest, onda ovu ishodišnu i uporišnu misao Jure Kaštelana (objavljenu u katalogu izložbe o Silviju Strahimiru Kranjčeviću /koji je *Bugarčinje* posvetio Augustu Šenoi, pjevao *U slavu Ivana Gundulića*, itd., i kojemu će i Kaštelan posvetiti *Barikadu*); Sarajevo, ožujak, 1988) nužno valja prihvatiti te prenijeti, opredmetiti, tj. proširiti i na istraživanja intertekstualnih s-veza ukupne (i ne samo suvremene) hrvatske poezije, jer, riječju: i naš usputni (simplificirani) i pomalo neakreditirani (neuobičajeni) pristup tek pojedinim pjesmama Josipa Pupačića i Ivana Gorana Kovačića očigledno i hitronogo postaje govor o *Poeziji*, o stoljećima, o nebrojenim autorima, o hrvatskom književnom jeziku, i o suvremenosti, o snovima i slutnjama, o povijesti i zemlji. A zar to nije dovoljno?!

ZUSAMMENFASSUNG

ZEITGENÖSSISCHE KROATISCHE POESIE — EIN SPEZIFISCHES UND MEHRSCHEITIGES ZUSAMMENTREFFEN (VORSCHLAG AUCH FÜR EIN ANDERES LESEN)

Vergleiche der charakteristischen Ausdrucksarten in den Werken kroatischer Dichter — J. Pupačić, I. G. Kovačić, A. B. Šimić, J. Kaštelan, A. Stamač u.a. — zeigen daß sie miteinander verflochten und mit dem gesamten kroatischen, dreidialektalen, dichterischen Korpus von *Bašćanska ploča (Tafel aus Baška)*, über Gundulić, Šenoa, Matoš, Ujević bis zu den Zeitgenossen verbunden sind. Die Entdeckung und Erforschung solcher intertextueller Verbindungen deuten auch auf ein anderes, vollständigeres Lesen der kroatischen Poesie.